

Kerny Terézia

SZENT LÁSZLÓ NÉPI TISZTELETE

Szent László önálló arculatú népi kultuszáról gyér adatokkal rendelkezünk, hiszen tiszteletét a 18. század közepéig az egyház, az udvar és a török ellen katonáskodó nemesség ápolta, terjesztette váltakozó intenzitással. A polgárság Szent László-tisztelete leginkább céhes keretek között nyilvánult meg.¹ Bálint Sándor, aki mind-ezidáig a legalaposabban tárta föl a szent kultuszának különböző rétegeit, alig tudott valamilyen népi hagyományáról, sőt azt is kénytelen volt megállapítani, hogy „neve törzsökös parasztságunk körében igen ritka.”² Noha a parasztok az egyházi év ünnepei között számontartották június 27-ét, különösebb szokások valóban nem jellemezték ezt a napot. Ebben az is közrejátszhatott, hogy két kiemelkedő, a nyári gazdasági életben meghatározó jeles évforduló (Szent Iván és Péter-Pál) közé esett. Hozzájuk több évszázados, megszilárdult tradíciók kapcsolódtak, mellettük érthetően a László-nap jelentősége elhomályosodott. Talán fontos adalékokkal gazdagíthatnák ide vonatkozó ismereteinket a László-napi búcsújárásokról gyűjtött néprajzi megfigyelések, ám tudomásom szerint ilyen irányú fölmérés és rendszerezés még nem történt.

Pintér Kálmán 1892-ben ezeket a sorokat írta rezignáltan: „... szinte hihetetlennek látszik, hogy a ma is ragyogó emlékü Szent László királyról, a mondai hagyományokon kívül oly kevés, mondhatni semmi népköltési hagyományt nem tudunk felmutatni, egy-két töredéken kívül”.³ Ezekben is nemzetközi vándormotívumok keverednek, gyakorta pedig középkori (vagy barokk) liturgikus szövegek átültetései, illetve krónikák romlott variánsai. Néhány közülük, eredendően Antonio Bonfini és Temesvári Pelbárt nyomán Szent László lovával és annak csodatetteivel foglalkozik. Önálló alkotásnak látszik a már Ipolyi Arnold által is közzétett vers arról, hogy hogyan tanult meg lovagolni a király Szent Mihály arkangyaltól.⁴ Toroczkaí Wigand Ede az alábbi népdalt jegyzete föl László ménjéről:

„Ő hajtá a göncölszekér csillagsörényes lovait,
Ragyogó ostorul fonta a holdvilág sugarait”⁵

A mátraverebélyi szentkúthoz zarándokló palócok a múlt században állítólag így énekeltek a forrásnál: „Szent Lászlónak szent lova, szent lovának szent lába, szent lábának szent patkója, szent patkójának szent nyoma könnyörögj érettünk.”⁶ Ismeretes volt még e század elején a Nógrád megyei Szandán egy olyan variáns is, amelyik a kút keletkezését énekelte meg. Rövid tartalmi kivonata a következő: „Szent Lászlót üldözték a tatárok. A király szorult helyzetében pénzt szórt utánuk. Míg ők a pénzt keresgélték, előnyt szerzett, de a pogányok végül mégis bekerítették. Ekkor egy sziklára ugratott a lovával. A szikla kettéhasadt, patkója nyomán pedig forrás fakadt föl. A tatároknak dobott pénz kővé változott, amit a kút vizében ma is lehet látni.”⁷ Az ének közvetlen forrása feltehetően egy helyi kiadású ponyva lehetett.⁸ Más a témája az *Lengyel László* című gyermekversikének, amelynek értelmezése a két világháború között nagy vitákat kavart.⁹

Szent László népi emlékezetét azonban leginkább *mondaköre* őrizte meg. Többségük mint helyi, névmagyarázó monda maradt fenn. Legnagyobb számban a király egyházalapításairól szólnak, de zömükben bennük is keverednek a legendás hagyományok a folklór elemeivel.¹⁰ Barna Gábor és Landgraf Ildikó kutatásai szerint a legtöbb monda Erdélyből, közelebbről a Székelyföldről való, illetve a palóc vidékekről.¹¹ „Erdélyben a sziklában látható patkónyom, a forrásfakasztás, a kettéhasított szikla (a Tordai hasadék) és a kun aranyak motívum a legnépszerűbbek, a palócoknál a Szent László aranyai motívum kedvelt.”¹² Ezek a témák természetesen más vidékeken is fölbukkantak. A kisvárdai plébániatemplom egyik 15. századi kőfaragványán lévő sérülést a múlt században úgy magyarázta a néphagyomány, hogy azt a szent király táltosa okozta, „mely Sz.-Kutról nem tudom hány ugratásra itt teremvén fejedelmi urával, a követ patkójával vágta be”.¹³

Szent László középkori gesztájában és legendájában is földolgozott szekércsorda a *Szent László szekere* mondában élt tovább.¹⁴ A váci székesegyház alapítási előzményeit megörökítő *szarvascsorda* egyik somogyi variánsát még az ötvenes években is ismerték.¹⁵ Egy baranyai monda emlékét őrzi a Mecsek egyik különleges formájú sziklájának neve: a *Szent László Kősatora*.¹⁶ Az Ivanics község melletti római kori útmaradványnak a mai napig *Szent László-útja* az elnevezése.¹⁷ Valószínűleg a névválasztás itt is egy helybeli monda csökevénye.

Figyelemre méltó a Zala megyei Búcsúszentlászlón ma is élő történet, amelyik a közismert *Szent László nemesei*-monda újabb sarjadéka: „A Szent László segítségére siető vérző ujjú nemes azt kérte a királytól, hogy szabadítsa meg faluja népét az ott garázdálkodó sárkánytól. László Szent Györgyöt hívta segítségül, aki a szörnyeteg elpusztítása után arra figyelmeztette a lakosságot, hogy jól takarítsák föl a fenevad kiömlött véréit. Ám az emberek gondatlanok voltak. A vércseppekből csibék, abból pedig veres kakasok [tűz] váltak. Ekkor a nemes ismét Szent Lászlóhoz fordult, aki a tűzoltók patrónusát, Szent Flóriánt küldte a faluba”¹⁸

A székelyföldi Szent László-mondakör leggazdagabb gyűjteménye Orbán Baláznál olvasható *A székelyföld leírása...* című több kötetes monográfiájában. Udvarhelyszék ismertetésekor négy;¹⁹ Marosszékről és Csíkszékről pedig egy-egy névmagyarázó történetet közölt.²⁰ A középkori hagyományokon nyugvó csíkszéki Szent László-kultusznak egyébként sajátos arculata volt. Fő központja Csíksomlyó lehetett. Plébániatemplomának (Szent Péter és Pál) oltárképén a magyar szentek is megjelentek. A Salvator kápolna karzatára 1678-ban Szent István és Szent László álló alakos festménye került a *Patrona Hungariae* mellé.²¹ Ugyanott a Pádúai Szent Antal kápolna szentélyének külső falán a következő vers olvasható:

„E és CSÉIK
KI ÉL MEGÁLDJAD
KI HAL NYUGOSSAD
BÜNÖS LELKÜNKÉRT
JÉZUST IMÁDJAD
ÜDVÖZ LÉGY
KEGYELMES
SZENT LÁSZLÓ KIRÁLY”²²

Csíkszentmihályban a plébániatemplom tornyán a múlt század közepén még szintén látható volt egy chronostikonos felirat: *SanCti LaDisLaS RegIs UngarorUm HonorI* (1715).²³ Csíkszentdomokoson a 18. század második felében is egy olyan 14. századi graduale volt használatban, amelyik Szent Lászlónak egyik legősebb, saját szöveggel és dallammal rendelkező allelujáját őrizte.²⁴ Csíkmenaságban a 17. század elején a falu lakossága „restauráltatott” egy ugyancsak 14. századi álló alakos Szent László falképet.²⁵ Csíkcsobotfalván az Olvasó Társulat ápolta a szent király kultuszát a 19. században, ahol a templomban számos berendezési és felszerelési tárgy is őrizte emlékét.²⁶

Szent László tiszteletének jellegzetes emlékei a csíki kályhacsempék a 16. századból. Egy részük a királyi műhelyekben (Buda, Vajdahunyad) készült lovag-alakos típusok provinciális variánsa, amely Nagyszebenben, Krakkóban és egy bukaresti magángyűjteményben őrzött darabokról ismert. Ezek a darabokon lovon ábrázolták a királyt karddal és keresztes pajzssal.²⁷ Egy másik, Székelykeresztúrról származó változaton, stilizált oszlopra támaszkodó árkádfülkében, Szent László és felesége kapott helyet.²⁸ Különleges az a csekefalvi darab, amelyet a kerlési ütközet redukált jelenete díszít.²⁹ A csíki kultusz mellett Szent László tisztelete a moldvai csángók körében is virágzott. Náluk ma is elevenen él az a hit, hogy a római katolikus és az orthodox nagybőjt közötti különbség oka az, hogy Szent László későn érkezett meg egyik csatájából.³⁰ A gyimesiek Szent László-legendáit Salamon Anikó gyűjtötte össze a hetvenes években, amelyekből néhányat Tankó Gyula tett közzé.³¹

Szent László népi tiszteletét a 19. századtól a ponyvaszövegek is alakították, módosították. A vásárokon terjesztett füzetek legtöbbször már ismert középkori legendák, *canticonalek* átdolgozott, torzított, romlott változatai voltak, néha fametszetekkel illusztrálva. Közéjük tartozott például *Foganatos énekek Szent László királyhoz* című, 1894-ben (hely nélkül) kiadott füzet. *A Dűcsőséges Szent László királynak tisztelete* című nyomtatvány középkori *sequentia*jának kibővített és aktualizált variánsa.³² A múlt század második felében íródhatott *A világ legnagyobb Csodatörténete vagyis kivirágzott a keresztfa Nagyváradon* című miráculum-történet (Félegyháza é.n.) E székesegyház előtt álló bronz Szent László szoborhoz (Tóth István, 1893) viszont egy másik helyi szokás fűződött. A nagyváradai férfiak még 1987-ben is arra jártukban kalapjukat megemelve így köszöntötték: „Jó napot király úr!”³³

A magyar egyházi kalendárium, az ún. csízió lett az irodalmi forrása annak a másik népi hagyománynak, miszerint László napja időjósnap. Legrégebbi (1470 körüli) variánsa a Thuróczy-kódexben maradt fenn. Itt az ünnepeket rövidített nevük, az ünnepek napját pedig a szótagok sorszáma jelezte. Június hónapban a naptár a következő jeles fordulókat említette:

„ky nem herel haborosagnak
Zent borrobas vid latwan
mondam zyletek zenth ywan
Jam lazlo peth pal yec mariben
kenyr pilis lapath ben”³⁴

A Muravidék népe – néhány évszázaddal később – László napján pedig ezt tanácsolta: „Jól figyeld meg László napját, / Jó előre megjósolja az idő járását”.³⁵ A kabai juhászoknál Barna Gábor az 1970-es években egy hasonló szokást jegyezt fel: a pásztorok szerint a június 27-i időjárás megmutatja a következő hónapokét is, ha ekkor esik az eső, akkor még hatvan napig esni fog. Ismertek és emlegettek még egy csíziót is: „Jól figyeld meg László napját / Hét hétre jósolja meg az idő járását.”³⁶

Szent László népi kultuszában végül, ha korlátozottan is, de szerepet játszottak a képzőművészeti alkotások. A már említett csíki kályhacsempéken kívül sajnos színvonalasabb darabokkal nemigen találkozunk. A 19. században néhány muraközi faluban Szent László szobrokat állított föl a falu népe. Ezek a köztéri monumentumok, akárcsak a Vendel, Donát, Orbán- emlékek, védő, bajelhárító szerepet tölthettek be.³⁷ Helybéli, jobb képességű mesterek, hímezőasszonyok készítették azután jobbára a templomok körmeneti zászlóit, ahol a Szent László-ábrázolások általában egy-egy kiemelkedő kvalitású alkotás (oltárkép, szobor, grafika) szabadon átformált primitívebb utánezatai voltak, de nemegyszer középkori ikonográfiai típusokat tartottak életben még a 20. században is.³⁸

JEGYZETEK

1 Pásztor Lajos: *A magyarság vallásos élete a Jagellók korában*. Budapest, 1940. 42–44., 47.

2 Bálint Sándor: A szegedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete III., *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 2 (1978–1979) 291–292.

3 Pintér Kálmán: *Szent László a magyar népköltészetben*. Különlenyomat a Budapesti Kegyeztanftórendi Főgimnázium 1892. évi értesítőjéből. Budapest, 1892. 13.

4 Ipolyi Arnold: *Magyar Mythologia*. Pest, 1854. 170–171., 202., 269., 274.

5 Toroczka Wigand Ede: *A magyar csillagos ég, Néprajzi Értesítő*, (1914.) 271.

6 Bálint Sándor: *Ünnepi kalendárium. A Mária-ünnep és a jelesebb napok hazai és középeurópai hagyományvilágából I.* Budapest, 1977. 504.

7 Kusnyár Ferenc (Öröm) közlése, 1979. IV. 4. A történetet édesanyjától (szül. Bacskó Margit) hallotta, aki már nem emlékezett a dallamára.

8 Eredendően azonban Temesvári Pelbárt: *Sermones pomerium de sanctis* prédikációs gyűjteményére vezethető vissza. A búcsújáráshely válogatott bibliográfiája: Benkovics, Mária: *Historia de sacro fonte in praedio Thot-Vereb seu Verebely 1735–1736*. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Quart. Lat. 3050–3051; Zádori János: *Három búcsújárási szent beszéd a mátraverebelyi szent kúthoz*. Pest, 1859; Lencsés Kornél: *A mátraverebelyi Szent Kútnak eredetéről és*

azon csudálatos szent víznek erejéről való könyv. H.n., é.n. [1863] (Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Fol. Hung. 2378); [n.n.:] *Ama híres búcsújáró helynek: úgymint: a szent-kútnak Nógrád-megyében, és az ottlévő boldogságos Szűz Mária szentképének csudálatos históriája. Mely a búcsúra menő híveknek emlékül, és nagyobb ájtatosságnak felébresztéséért kibocsájtatott*. Budapest, 1878; *Szentkúti emlék a B. Szűz Mátraverebelyi kegyhelyéről*. Az ájtatos hívek hasznára újra átdolgozta és kiadta Mihályi (Imre) Ceasar. Budapest, 1899; Tóth Sándor: *A Szent Szűz vendégségében. Új Ember XLII.* (1986 szeptember 7.) 5; Ipolyvölgyi Németh J. Kálmán: *Búcsújárók könyve*. Balassagyarmat, 1991. 193–194.

9 Szilárd Leó: *Szent László a magyar népköltészetben, Ethnographia XXXVIII* (1927) 44–45; Kiss Lajos: *A lengyel László-játék*, in: *Emlékkönyv Kodály Zoltán 70. születésnapjára*. Szerk. Szabolcsi Bence – Bartha Dénes. Budapest, 1953. 373–398.

10 Dobos Ilona: *Történeti mondáink legkorábbi rétegei*. Kandidátusi értekezés, Budapest, 1976 (MTA Könyvtárának Kézirattára); Kern Terézia: *Szent László egyházalapításai az irodalomban, a képzőművészetben és a néphagyományban, Pavilon* (1994/9) 12–18.

11 Barna Gábor *A Szent László-kultusz Magyarországon és Európában*, in: *Magyar Kálmán (szerk.): Szent László és Somogyvár*.

Tanulmányok a 900 éves somogyvári bencés apátság emlékezetére. Kaposvár 1992. 107–116: 109–110; Landgraff Ildikó: A történeti források és a mondák Szent László királya, Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle XXVII (1993) 113–122.

12 Landgraff i. m. 119. A kutatókat különösen a Tordai hasadék mondája érdekelte, amely már a 18. századi *canonica visitatio*-ban is helyet kapott: *Itinerarium seu descriptio itineris in visitatione canonica per Transylvaniam 1780. conscriptum a parta Vincentio Blaho Ordinis Minorum* (Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Quart. Lat 3185) 93.

Néhány múlt századi ismertetés a történetről: Kőváry László: Tordahasadék és barlangjai Erdélyben, *A Nagy Világ Képekben* 1855. 139–141; Khern Ede: A thordai hegyhasadék, *Budapesti Visszhang* 1856. 161–162; Réthy László: A tordai hasadék, *Az Ország Tükré* 1862. 278; Jókai Mór: Uti levelek (8. kiadás). Budapest, 1910. 75. – Egyéb erdélyi mondákról: Palkó András: A Szent László-legenda elterjedése Erdélyben, *Üzenet* I (1990) augusztus 15–31. 11; Tankó Gyula: Szent László a gyimesiek tudatában és legendáiban, *Partium* II (1995)/1. 1–2.

13 Kandra Kabos: Adatok a kisvárdai sz. László-építette egyház történetéhez, in: *Adatok az egri egyház történelméhez II.* Szerk. Kandra Kabos. Budapest, 1886. 283. A városban egyébként volt Szent László utcája és Szent László kútja is, ld. Kandra Kabos i. m. 277.

14 Barna i. m. 108.

15 Barna i. m. 112.

16 Bálint i. m. (1977). 503.

17 Bálint i. m. (1977). 503.

18 A mondat Balogh F. Albin O. F. M. búcsúszentlászlói plébános, házfőnök mesélte el 1991. VII. 15-én. Egyéb búcsúszentlászlói mondákról: Bálint Sándor: Búcsúszentlászló, *Jelenkor* (1944. január 1.) 5; Uő.: Búcsúszentlászló, *Új Ember* XXXIII (1977 szeptember 4.). 2. Az eredeti Szent László nemesei-mondáról: Tolnai Vilmos: Szent László nemesei mondája, *Ethnographia* XV (1904) 233.

19 Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természettudományi szempontból I–IV.* Pest, 1868–1870. I. 104, 175, 181.)

20 Orbán Balázs i. m. II. 75; IV. 58.

21 Akvarell másolatát Huszka Józseftől a Néprajzi Múzeum Adattára őrzi (ltsz.: R. 9449). Papír, tempera, 210x194 mm, 1882.

22 Sajó Tamás közlése (1992). – Ugyanezt a verset a *Boldog Várad*. Szerk.: Bálint István János Budapest, 1992. 601. lapján mint a moldvai csángók Szent László himnuszát találjuk.

23 Benkő Károly: *Csík, Gyergyó és Kászon múltja, jelene általános és részletes osztályokban.* Kolozsvár, 1853. 59.

24 Őrzési helye Gyulafehérvár, Batthyány Könyvtár. Első ismertetése Kováts András: Két középkori hangjegyrásos töredék, *Történelmi és Régészeti Értesítő. A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeumegylet Közlönye* XXIV (1908) 16; újabb vizsgálata Szigeti Kilián: Egy XIV. századi énekeskönyvünk továbbélése, *Magyar Könyvszemle* LXXX (1964) 126–133.

25 Megsemmisült. Akvarell másolatát Huszka Józseftől az Országos Műemlékvédelmi Hivatal Tervtára őrzi (ltsz: 106; MOB 691.) Papír, tempera, 270x215 mm, 1889.

26 Kerny Terézia: Szent László ábrázolások zászlókon, *Új Művészet* (1992/12.) 48–50; 70–71.

27 Bătrîna, Lia – Bătrîna, Adrian: Legenda „Eroului de frontieră” în ceramica monumentală din Transilvania și Moldova, *Sciva* 42 (1990)/2 166–183; Bătrînu, Victoria-Paraschiva: Cahle decorate cu subiecte religioase descoperite în Moldova, *Ars Transilvanie* 4 (1994) 115–133.

28 Benkő Elek – Ughy István: Székelykeresztúri kályhacsempek. Bukarest, 1984. 70. 60. rajz.

29 Benkő – Ughy i. m. 54. 13. rajz.

30 Hegedűs László: *Moldvai csángó népmesék és beszélgetések. Néprajzi szövegek moldvai telepeseiktől.* Budapest, 1952. 69; Landgraff i. m. 119.

31 Tankó Gyula: Szent László a gyimesiek legendáiban, *Erdélyi Figyelő* 1992/3. 16–17.

32 H.n., é.n. Tibold Attila hagyatékában a Pannonhalmi Bencés Főapátság Szentképgyűjteményében.

33 Sas Ede: Szent László emlékszobra Nagyváradon, *Ország-Világ*, 1893. 15–18.

34 MTA Könyvtárának Kézirattára, Cod. 40 12. (RMK II. 367–368.)

35 Penavin Olga: *Népi kalendárium. Az esztendő néprajza a jugoszláviai magyarság körében.* Becse. 1988. 109.

36 Barna Gábor: *Néphit és népszokások a Hortobágy vidékén.* Budapest, 1979. 112.

37 Horvat Anđela: *Spomenici arhitekture i likovnih u umjetnosti u medumurju.* Zagreb, 1956. 171, 184.

38 Kerny Terézia 10. jegyzetben i. m.

Szent László népi kultuszáról a kézirat leadása után több publikáció is megjelent, amelyeket azonban már nem tudunk hasznóstani dolgozatunkban: Barna Gábor: *A tállai Fáklyás Társulat dokumentumai / Documents of the Candle-bearers' Confraternity. Devotio Hungarorum 3.* Szeged 1996; Benkő György: *A mezőkövesdi Szent László templom és plébániahivatal múltjából a város adataival. Mezőkövesd 1996.*

További adatokkal gazdagíthatók ismereteinket néhány település – például Piliszentlászló, Osló, Vácszentlászló – katolikus hagyományairól szóló gyűjtések. E felmérés munkára remélhetőleg hamarosan sor kerül.

109. Szent László. Függetlenkép a lajosmizsei római katolikus plébániatemplomban. Olaj, vászon. (Makky György felvétele)

110. A kocsicsoda Szent László legendájából. Fametszet Esterás Pál *A Boldogságos Szűz Mária ötvenkét csodájának szombatja* című művének bővített kiadásából (Pest, 1861. 154.) (Makky György reprodukciója)

